

Zuzana Svobodová
Andrea Blaščíková

Mezi
filosofií
a teologií
výchovy

Dialog k odkazu

Radima Palouše

Mezi filosofií a teologií výchovy

Dialog k odkazu Radima Palouše

Zuzana Svobodová, Andrea Blaščíková

Recenzovali:

prof. PhDr. Tomáš Halík, Th.D., dr. h. c.

prof. PhDr. Rastislav Nemeč, PhD.

Vydala Univerzita Karlova,

Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Lenka Ščerbaničová

Jazyková spolupráce Martin Lukáč

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2021

© Zuzana Svobodová, Andrea Blaščíková, 2021

ISBN 978-80-246-4902-3

ISBN 978-80-246-4903-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod /7

DIALOG /11

Radim Palouš – upřímný, otevřený, oslovující /12

Výchova ve smyslu *paideia* a *educatio* /17

Poslání člověka a poslání *scholé* /26

Přijetí, ukotvení a bezpečí domova /37

Výchova k lidskosti a k jedinečnému převzetí
odpovědnosti /44

Arete jako odpovědnost vůči dobru v záležitostech
občanského spoluzití /55

Hledání, bloudění a trpělivost na cestě ke smyslu /65

Pohnutky vůle ve výchově k odpovědnosti /75

Výchova jako cesta a svědectví nekonečně budoucího /87

Mosty přátelství /100

Závěr /107

Shrnutí /112

Summary /114

Redakční poznámka /117

Seznam citovaných publikací a periodik /118

Rejstřík pojmů /123

Jmenný rejstřík /130

O autorkách /132

Úvod

Radim Palouš se stal osobností, která oslovila nejen svými spisy řady čtenářů v Česku i na Slovensku, ale také svým vpravdě univerzitním působením od sametové revoluce. A to přímo v roli rektora Univerzity Karlovy v letech 1990–94, i v roli profesora, který spolu s profesorkou Jaroslavou Peškovou založil doktorské studium v oboru filosofie jakožto filosofie výchovy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, kde přednášel pravidelně až do posledního, devadesátého roku svého života. Při několika příležitostech opakoval, jak jej těší rozšíření filosofie výchovy na různých univerzitních pracovištích v Česku. Avšak filosofie výchovy byla, a snad u několika dědiců stále je, v pojetí tímto pracovištěm tehdy založené „české školy filosofie výchovy“ něco jiného, než co se dnes obvykle míní při užívání termínu filosofie výchovy v rámci pedagogických disciplín. Když Radim Palouš psal o z podstaty živoucích počátcích české filosofie výchovy, spatřoval je jiskřit u J. A. Komenského a projevené u svého učitele Jana Patočky, o těchto svědcích přicházející a skrývající se pravdy se vyjádřil jako o dvou českých hvězdách na nebi filosofie výchovy.

Kniha, kterou jste nyní otevřeli, chce ukázat, že Radim Palouš svými texty a svým pedagogickým působením založil skutečně živou školu myšlení. Nikoli však jen českou, ale také slovenskou. Školu, v níž působit a jí být účasten znamená existovat, to jest vycházet vstříc, vyjadřovat se ze svého nitra jako jádra své nezastupitelné lidskosti, a tím přebírat odpovědnost za dar života jedinečně poskytnutý *hic et nunc*.

Jedním z častých témat Radima Palouše byl dialog. Dialog jako cesta k *logu*, dialog jako hledání smyslu, dialog jako setkání, setkávání a vycházení vždy znovu a znovu na cestu tápání, tušení a ve výjimečných, milostí skýtaných okamžicích také na

cestu pravdy. Takové vycházení mu bylo snahou o naplnění lidské existence, úkolu člověka. Proto také sám předstupoval se svými mnohokrát a mnohými způsoby promyšlenými spisy před posluchače, s otevřeností vůči kritice, o níž věděl, že ji potřebuje každé dílo, má-li obstát. Věděl také o úskalích řeči, která se dialogem pouze zdá být, ale ve skutečnosti jím není; uvědomoval si možnost pokoušení řečí, kdy v textu nazvaném přímo *Pokoušení řeči* psal o nabídnuté příležitosti, o výzvě k účasti, kdy „je rozehrána partie o rozpoznání a rozpoznávání dobrého a zlého“¹. Přijmout takovou výzvu je tedy vstupem do rizika, vstupováním do životních zápasů, do života.

Skutečnost, že dvě svá díla psal Radim Palouš společně s autory o dvě generace mladšími, ukazuje na otevřenost, nenadutost i přímo pokoru zkušeného profesora. Byl vskutku profesorem v onom etymologickém významu slova – byl vyznavačem, člověkem, který chce vyjadřovat pouze taková slova, za nimiž může plně stát. Vyjadřoval je osobním bytostným tázáním po způsobech, jimiž by bylo možné vyjádřit náležitě jádro, onen potenciál plodnosti. A přesto i poté věřil, že v dialogu s druhým, jiným člověkem se může ukázat jádro ještě životnější. Věděl, že pravdu je třeba stále znovu hledat, že ji nikdy nelze vlastnit, po pravdě je třeba se ptát; což také znamená: slyším-li slova, která se mi pravdou nezdaří, pak se mám ptát, jak je možné hovořit těmito slovy a zda se i v nich pravda nachází, byť jako skrytá, ptát se po nových možnostech, kterými se ukazuje, co může být jako pravda přijímáno, ale jen za podmínky odstoupení od svých vlastních představ o tom, co jediné může být pravdou. Proto se člověk uskutečňuje lidským jako bytost žijící v *polis*, kde také v dialogu s druhými může poznávat své chyby, svou nedostatečnost, být vytřesen ze své omezenosti skrze otevření odlišnému. Patří k základním podmínkám uskutečňování role vychovatele být otevřen odlišnému a přijímat nedopověditelnost pravdy, která se dává jako skrytá, jako tichá výzva.

Radim Palouš se zasadil o rozvoj filosofie výchovy, ale také rozvíjel otázky týkající se teologie výchovy, přičemž mnoho z těchto textů vyšlo v době komunistické totality v samizdatu.

1) Radim Palouš: Pokoušení řeči, in: Pavel Bratinka a kol., *Faustování s Havlem. Úvahy o archetypu Fausta nad evropskými kulturními dějinami a nad Havlovou hrou Pokoušení*. Praha: Václav Havel Library 2010, s. 53.

Pracoval s Josefem Zvěřinou², na výzvu Oto Mádra či Jolany Polákové byl schopen do pár dnů napsat článek či reflexi pro *Teologické texty*, hned při prvním osobním setkání se spřátelil s Karlem Skalickým, v Akademii (Kampademii) mu naslouchali jeho synové Jan a Martin, Zdeněk Neubauer, Tomáš Halík, Pavel Bratinka, Daniel Kroupa, Zdeněk Kratochvíl, Cyril Höschl, Ivan M. Havel, na Hrádečku je také hostil Václav Havel. Pro generaci, která již mohla studovat na vysokých školách v podmínkách rozvíjejícího se svobodného a demokratického státu po sametové revoluci, byli mnozí z výše jmenovaných přirozenými autoritami, osobnostmi, učiteli, oblíbenými autory.

Naděje, tušení pravdy a hloubky života, které je možné čerpat ze slov druhých, jsou živými či skutečnými jen skrze setkání, skrze porozumění, ke kterému dochází uvnitř, v nitru, skrze *logos*, to jest dialogem. Nahlédnutí se děje dialogem, rozhovorem, jímž jsme, jímž se jako lidé uskutečňujeme. Snad je možné i dobré pokusit se o takových rozhovorech vydávat svědectví. Následující dialogický text vznikl jako otevírání se v rozdílnosti jazykové tomu, čím oslovil Radim Palouš a skrze své dílo stále oslovuje, otevírá, vybízí k novému hledání. Název *Mezi filosofií a teologií výchovy* odkazuje na pozvání k dialogu nejen vychovatelům, pedagogům, filosofům, ale i teologům, neboť v „duchovně poctivé výchově“³ Radima Palouše se zrcadlila i jeho víra.

2) Srov. Radim Palouš: Portrét Josefa Zvěřiny, in: Radim Palouš: *Adventní a postní zamyšlení*. Praha: Karolinum 1992, s. 9–10 (nestránkováno). Též srov. Radim Palouš: Dopis na onen svět Josefu Zvěřinovi, *ibid.*, s. 67–68 (nestránkováno). Srov. Josef Beránek – Radim Palouš: *Dobrodružství pobytu vezdejšího. Radim Palouš v rozhovoru s Josefem Beránkem*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2006, s. 110: „... Zvěřina s Mádrém pro mne byli sloupy.“

3) Radim Palouš: Předmluva aneb něco z historie české filosofie výchovy, in: Zuzana Svobodová: *Nelhostejnost. Čty k (ne)náboženské výchově*. Praha: Malvern 2005, s. 7.

Dialog

10. 09. 2020 – 7. 12. 2020

Radim Palouš – upřímný, otevřený, oslovující

Andrea Blaščíková (dále AB): Milá Zuzka, nedávno som si s veľkým záujmom prečítala knihu *Čas výchovy* od Radima Palouša. Ťažko sa mi opisuje, čo pre mňa jej čítanie znamenalo. Cez jej slová a riadky sa ma dotýkala múdrosť človeka, ktorý má prežitie i premeditované to, o čom hovorí. Mala som zvláštny pocit, že všetko, čo som naštudovala predtým, bolo prípravou, aby som túto knihu prečítala s úžitkom. O svoj čitateľský zážitok som sa podelila s Tebou, pretože som vedela, že si bola profesorovou žiačkou. Navrhla si mi, aby sme o jeho odkaze viedli dialóg, a ja som tento návrh s radosťou prijala.

Na začiatku nášho rozhovoru by som Ti chcela položiť trochu osobnú otázku: Za akých okolností si sa s profesorom Paloušom zoznámila?

Zuzana Svobodová (dále ZS): Milá Andreo, dnes je to presne päť let od Radimova úmrtí, dodnes si pamatuji, že to byl čtvrtek, na pátek jsme měli domluvené setkání, ještě v pondělí jsme si telefonovali... Na počátku bylo ale to, že jsem studovala Univerzitu Karlovu právě v době, kdy byl Radim Palouš jejím rektorem. Na přednáškách děkana Husitské teologické fakulty z dogmatiky jsme často vyslechli na začátku vyprávění, jak probíhala schůze na rektorátu předcházejícího dne. Radim Palouš prý často začal nějakým příběhem, pohádkou a pak se jednalo, zřejmě v naprosto jiném duchu, než probíhají běžné schůze v institucích. Odebírala jsem tehdy *Teologické texty* a četla jsem je od oznámení redakce na začátku do poslední stránky, to byl můj vstup do světa živé teologie. Tam jsem se setkala poprvé s texty Radima Palouše, pak přišly *Dopisy kmotřenci* a potom první osobní setkání: Skládala jsem ústní přijímací zkoušky na doktorské studium v oboru filosofie výchovy na Pedagogické fakultě, přišla jsem na řadu až

mezi posledními, moje budoucí školitelka a žena, která stála za mým rozhodnutím si přihlášku k tomu studiu podat, již odešla domů. V malé místnosti bylo natěsnáno několik starších mužů, znala jsem jen profesora O. A. Fundu, který mě zkoušel z němčiny (to byla tehdy jedna z podmínek pro studium filosofie). Pak došlo na obhájení písemného návrhu na mou doktorskou práci, který měli všichni zkoušející k dispozici. Padla otázka: „A kdo chcete, aby Vám tu práci vedl? Koho byste si představovala jako svého školitele?“ Protože jsem tamní prostředí vůbec neznala, na Pedagogické fakultě jsem tehdy byla poprvé, vůbec jsem netušila, jak na otázku odpovědět jinak než: „Předpokládám, že když mi profesorka Jaroslava Pešková jako vyučující jednoho předmětu v mém oboru na Husitské teologické fakultě doporučila, abych se přihlásila na tuto fakultu a tento obor k doktorskému studiu, tak by se asi ráda i mého tématu ujala ona, ale osobně nemám žádné preference, nevím, kdo by se zde tohoto tématu mohl či chtěl ujmout, pokud budu přijata.“ Odpovědí mi bylo: „No ale paní profesorka tu teď není, tak se sama k tomu vyjádřit nemůže. Možná by ale zde byli jiní, kteří by se tohoto tématu rádi jako školitelé ujali.“ S tím jsem vycouvala z maličké místnosti a až po letech mi došlo, že jsem se tam poprvé setkala s profesorem Radimem Paloušem, kterého jsem ale podle tváře tehdy neznala. Během doktorského studia nám přednášel několikrát na pravidelných měsíčních seminářích, které se odehrávají dál na stejném pracovišti, zatím stále ve stejném čase.

Tehdy pro mě bylo prostředí těchto seminářů oázou otevřenosti, otázek, nových názorů, pohledů, výzev; scházelo se tam pravidelně s námi i více vyučujících, vedli před námi a s námi skutečně rozhovory, vybízeli nás k práci, k psaní, rozdávali různé časopisy a knihy, na něž jsme měli psát recenze, nenechávali nás dělat si jen na svých tématech, stále jsme měli vstupovat do jejich témat, jejich projektů, pokoušet se psát stále znovu o tom, co je filosofie výchovy (každý z nás měl například formulovat odpověď na otázku: „K čemu je filosofie daňovému poplatníkovi?“). Když jsem své studium končila, byl u státních zkoušek Radim Palouš jedním z členů komise, nebyl oponentem ani vedoucím práce, ale práci celou četl. Bylo to 1. listopadu 2004, ve čtvrtek 4. listopadu se pak na fakultě konala oslava jeho 80. narozenin (které měl 6. listopadu), k nimž dostal mimo jiné sborník *Synchairomen* a layout nově vzniklého časopisu *Paideia*. Přivezla jsem mu

tehdy z Lucemburska novinový článek o Paulu Ricoeurovi, od té doby se nějak datuje naše e-mailová komunikace. Psal mi tehdy do Lucemburku, tady z dopisu datovaného 24. 12. 2005 (předtím jsem mu poslala dopis či přání v papírové podobě): „Sám píšu mailem jednak, aby Vám to došlo ještě na Štědrý den, jednak protože mám už ruce a prsty neobratné, takže vzhled a čitelnost jsou pod psa. Těší mě, že pozdní léta mého života jsem mohl působit stále ještě jako kantor a že mně osud poskytl komunikaci s takovými lidmi, ...

Tož Bůh s Vámi a se všemi Vašimi!

Radim Palouš

P.S. Připojuji dvě básně jako apendix:

Olga Scheinpflugová: Pasačka

*Pasačko malá s volečky kolem,
ten malý život ber s radostí,
krásné být milován alespoň volem,
v tom světě studené chytrosti.*

Jaroslav Vrchlický: Za trochu lásky

*Za trochu lásky šel bych světa kraj,
šel s hlavou odkrytou a šel bych bosý,
šel v ledu – v duši věčný máj,
šel vichřicí – však slyšel zpívat kosa,
šel pouští a měl v srdci perly rosy.
Za trochu lásky šel bych světa kraj,
jak ten, kdo zpívá u dveří a prosí.“*

Tak to byl Radim, upřímný, otevřený, přátelský, pokorný do posledních dnů.

AB: Človek cez Tvoje slová vníma ľudskosť nielen pána profesora, ale aj pracoviska, ktorého bol súčasťou. Ducha vážnosti vzťahu s druhými a vedenia skutočného rozhovoru so študentmi, s kolegami vo vedeckom prostredí, ako aj pri riešení neľahkých inštitucionálnych výziev v porevolučnej dobe, však podľa všetkého pestoval dávno predtým, než sa stal rektorom Univerzity Karlovej v Prahe. Je o ňom známe, že navštevoval bytové semináre u Jana Patočku, dokonca že podobné súkromné semináre

organizoval. Ako spomínal na toto obdobie a zvlášť na svojho učiteľa Patočku? V akom smere rozvíjal Patočkovu dielo vo svojej vlastnej tvorbe?

ZS: Každého, kto vznese túto otázku, bych odkázala na spis *Česká zkušenost*, kde od strany 166 nalezne odpoveď, veľmi osobnú výpoveď Radima Palouše o Janu Patočkovi.⁴ Pretože po smrti Jana Patočky prišiel Radim Palouš sám s tým, že od nynjška má on zodpovednosť za konanie bytových seminárov (ve skutečnosti sa konalo niekoľko paralelných bytových filosofických seminárov), a vedomo tak navazoval na predchádzajúce bytové semináre s Janom Patočkou, nelze žádného z Patočkových žáků považovat za někoho, kdo by jednoduše přijímal či pouze opakoval vše to, co tento jistě v Čechách největší filosof 20. století učil a psal (ostatně takové bezvýhradné přijímání či opakování myšlenek by si žádný milovník moudrosti ani nepřál). Radim Palouš to přímo vyjadřuje například v předmluvě své publikace *Komenského Boží svět*: „Vděčím tedy za ni [za předkládanou knihu] především Patočkovi. Čtenář jej nalezne mezi nejcitovanějšími autory komeniologické literatury a zajisté pocítí, jakým je hlubokým zdrojem. Zároveň však spěchám upozornit, že leccos nemohu svést na tento svůj inspirační zdroj: celé ladění je posunuto poněkud jiným směrem... Přiznávám však, že jsem přitahován – zdá se, že málo bezprostředně aktuálně a populárně – tím, co nás překračuje, čeho nejsme hodni a co zrazujeme.“⁵ V posledních letech Radimova života se často v jeho slovech objevovaly takové refrény, jak je u starších lidí obvyklé. Jedním z těch refrénů, který souvisí s Tvou otázkou, se týkal vzpomínky na to, jak byl Radim nesmírně unaven, když naslouchal Patočkovým slovům v bytových seminářích – měl totiž za sebou velmi brzké ranní vstávání, dojíždění do práce, fyzickou práci. Ještě i po mnoha a mnoha letech, když mu bylo devadesát, se cítil trochu zahanben, jak jej tehdy přemáhala únava; připomínal to opakovaně s lítostí, protože to, co jim Patočka nabízel, bylo něco zcela výjimečného a cenného. Jiná vzpomínka souvisela s počátky Radimova setkávání s Patočkou na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy

4) Radim Palouš: *Česká zkušenost*. Praha: Academia 1994.

5) Radim Palouš: *Komenského Boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992, s. 8.